

Samtykke og frivillighet som et utgangspunkt for helsehjelp og for hvordan pasientinformasjon skal behandles og formidles

Av førsteamanuensis Bente Ohnstad

Noen grunnleggende juridiske prinsipper i interaksjonen mellom myndighetspersoner og privatpersoner

- ▶ Menneskeverd og menneskerettigheter. Individets stilling overfor ulike rettssystemer
- ▶ Privatlivets fred
  - ▶ Grunnloven § 102 lyder: "Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon. Statens myndigheter skal sikre et vern om den personlige integritet».
- ▶ Respekt for verdighet og integritet
- ▶ Selvbestemmelse
- ▶ Rettssikkerhet

Rettsikkerhet

- ▶ Kjernen i rettsikkerhetsbegrepet er at det angår forholdet mellom enkeltindivid og forvaltning, og sier noe om hva dette forholdet skal være preget av.
- ▶ Vern av grunnleggende rettigheter. Rettsikkerhetsidealet er tuftet på verdier som innebærer selvbestemmelse, frivillighet, frihet fra tvang, vern mot overgrep, likhet og rettferdighet
- ▶ Beslutninger skal ikke treffes over hodet på folk (retten til kontradiksjon)

Grunnleggende krav i all offentlig virksomhet som også gjelder for helsepersonells yrkesutøvelse

- ▶ *Informasjon* - er viktig for å kunne øve medinnflytelse og delta i beslutningsprosessen
- ▶ *Rett til å delta i beslutningsprosessen* - beslutninger skal treffes i samråd med den som er berørt.
- ▶ *Selvbestemmelse* - er forankret i ideen om det autonome menneske, hvor blant annet friheten til å treffe egne valg er sentralt
- ▶ *Samtykke* - bygger på prinsippet om selvbestemmelsesrett
- ▶ *Personvern* - skal beskytte enkeltindivider mot vilkårlig innblanding i privatlivet og hindre at opplysninger om personer som man får tilgang til gjennom tjenesten benyttes til andre formål enn det de er innhentet for
- ▶ *Taushetsplikt* (rett til konfidensialitet) - er et virkemiddel for å ivareta personvern.
- ▶ *Begrensninger i bruken av tvang/inngrep* - det er satt en rekke begrensninger i adgangen til bruk av tvang. Dette på grunn av at tvang kommer i konflikt med grunnleggende verdier som selvbestemmelse, bevegelsesfrihet og handlefrihet

Samtykke til helsehjelp

Pasient- og brukerrettighetsloven § 4-1

Helsehjelp kan bare gis med pasientens samtykke, med mindre det foreligger lovhjemmel eller annet gyldig rettsgrunnlag for å gi helsehjelp uten samtykke.

For at samtykke skal være gyldig, må pasienten ha fått nødvendig informasjon om sin helsetilstand og innholdet i helsehjelpen.

Pasienten kan trekke sitt samtykke tilbake. Trekker pasienten samtykke tilbake, skal den som yter helsehjelp gi nødvendig informasjon om betydningen av at helsehjelpen ikke gis

Tvang i psykiatrien

phvl. § 2-1

- ▶ Med tvungen observasjon menes slik undersøkelse, pleie og omsorg som nevnt i første ledd, med sikte på å klarlegge om vilkårene for tvungent psykisk helsevern foreligger **uten at det er gitt samtykke etter bestemmelsene i pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4.**
- ▶ Med tvungent psykisk helsevern menes slik undersøkelse, behandling, pleie og omsorg som nevnt i første ledd **uten at det er gitt samtykke etter bestemmelsene i pasient- og brukerrettighetsloven kapittel 4.**

Samtykke til å gi informasjon, helsepersonelloven § 22

- ▶ Taushetsplikt etter § 21 er ikke til hinder for at opplysninger gjøres kjent for den opplysningene direkte gjelder, eller for andre i den utstrekning den som har krav på taushet samtykker. Et forsikringselskap kan likevel ikke få adgang eller kjennskap til opplysninger som den opplysningene direkte gjelder, kan nektes innsyn i etter pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 annet ledd.
- ▶ For personer under 16 år gjelder reglene i pasient- og brukerrettighetsloven § 4-4 tilsvarende for samtykke etter første ledd.
- ▶ For personer over 16 år som ikke er i stand til å vurdere spørsmålet om samtykke av grunner som nevnt i pasient- og brukerrettighetsloven § 3-3 annet ledd, kan nærmeste pårørende gi samtykke etter første ledd.

Taushetspliktens innhold

- ▶ Plikt til å tie
- ▶ Stengsel for kommunikasjon
- ▶ Innskrenker retten til å tale
- ▶ Rett til å vite
  - ▶ Pasienten
  - ▶ Andre som trenger opplysninger for å gi helsehjelp
  - ▶ Registre

Hensyn

- Hensynet bak taushetspliktreglene
  - Autonomi
  - Tillit
  - Personvern

Helsepersonelloven § 21

- ▶ Helsepersonell skal hindre at andre får adgang eller kjennskap til opplysninger om folks legems- eller sykdomsforhold eller andre personlige forhold som de får vite om i egenskap av å være helsepersonell

Hindre at andre for kjennskap til opplysninger

- Helsepersonell skal både aktivt og passivt hindre at uvedkommende får adgang eller kjennskap til taushetsbelagte opplysninger som mottas i tjenesten
- Aktivitetsplikten innebærer plikt til forsvarlig behandling og oppbevaring av opplysningene. Rt. 1989 s. 1363

Pasient- og brukerrettighetsloven § 3-6

► § 3-6 *Rett til vern mot spredning av opplysninger*

Opplysninger om legems- og sykdomsforhold samt andre personlige opplysninger skal behandles i samsvar med gjeldende bestemmelser om taushetsplikt. Opplysningene skal behandles med varsomhet og respekt for integriteten til den opplysningene gjelder.

Taushetsplikten faller bort i den utstrekning den som har krav på taushet. samtykker.

§ 21 a. Forbud mot urettmessig tilegnelse av taushetsbelagte opplysninger

- ▶ Det er forbudt å lese, søke etter eller på annen måte tilegne seg, bruke eller besitte opplysninger som nevnt i § 21 uten at det er begrunnet i helsehjelp til pasienten, administrasjon av slik hjelp eller har særskilt hjemmel i lov eller forskrift.

Taushetsplikt og taushetsrett

- ▶ Taushetsplikt krever lovhjemmel
- ▶ Taushetsrett/opplysningsrett beror på et skjønn. Etske og faglige vurderinger. Hensynet til privatlivets fred må avveies mot andre tungtveiende interesser
- ▶ Begrensninger i taushetsplikten
- ▶ Samtykke

Hpl. § 33 opplysninger til barnevernet

- Etter bestemmelsens første ledd har helsepersonell plikt til å være oppmerksomme på forhold som kan føre til tiltak fra barnevernet
- Oppmerksomhetsplikt hva gjelder forhold som kan føre til tiltak fra barnevernet. Oppmerksomhetsplikten innebærer i seg selv *ikke* at man skal gi fra seg opplysninger uten særskilt lovhjemmel.
- Slik hjemmel finnes i § 33, andre ledd.

Vilkår for å melde uten hensyn til taushetsplikten, hpl. § 33, andre ledd

- ▶ Når det er **grunn til å tro** at et barn blir **mishandlet**, utsatt for **alvorlige mangler ved den daglige omsorg** eller annen **alvorlig omsorgssvikt**
- ▶ når det er grunn til å tro at et barn har en **livstruende** eller annen **alvorlig sykdom** eller skade og ikke kommer til undersøkelse eller behandling, eller at et barn med nedsatt funksjonsevne eller et spesielt hjelpetrengende barn ikke får dekket sitt særlige behov for behandling eller opplæring,
- ▶ når et barn har vist **alvorlige atferdsvansker** i form av alvorlig eller gjentatt kriminalitet, misbruk av rusmidler eller en annen form for utpreget normløs atferd,
- ▶ når det er fare for **utnyttelse av et barn til menneskehandel**

Nærmere om melde-/opplysningsplikt til barnevernet

- ▶ Opplysningsplikten inntreer når helsepersonell har “**grunn til å tro**” at det foreligger en situasjon som er omfattet av ovennevnte kriterier.
- ▶ Det er helsepersonells bekymring som er avgjørende for vurderingen av om opplysningsplikten foreligger.
- ▶ Helsepersonellet må konkret vurdere om opplysningsplikten inntreer, på bakgrunn av sitt faglige skjønn og ut fra den kjennskapen og de opplysningene de har om det enkelte barnet.
- ▶ Helsepersonellet må ha en begrunnet bekymring for om et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, for om et barn har vist alvorlige atferdsvansker eller det er fare for utnyttelse av et barn til menneskehandel.

Grunn til å tro

- ▶ Det følger av ordlyden «grunn til å tro» at det ikke er krav om positiv kunnskap om mishandling eller omsorgssvikt før meldeplikten inntreffer, men det må foreligge **noe mer enn en vag mistanke**.
- ▶ Men man kan ikke overlate til barnevernet å finne ut av om det var grunn til å tro. Grunn til å tro skal man ha *før* man sender melding

Hjelp og inngrep

- ▶ Viktig å skille mellom **hjelp** og **inngrep**
- ▶ Hjelp er basert på frivillighet og samtykke
  - ▶ Medvirkning, informasjon, samtykke og dialog
- ▶ **Inngrep** kan skje uten medvirkning eller samtykker. Det forutsetter lovhjemmel for inngrep

Samtykke

Personopplysningslovens krav til samtykke

- ▶ Frivillig
- ▶ Spesifisert
- ▶ informert
- ▶ Utvetydig

Ulike system for nedtegnelser/dokumentasjon

- ▶ Pasientjournal
  - ▶ samling eller sammenstilling av nedtegnede/registrerte opplysninger om en pasient i forbindelse med helsehjelp, jf. helsepersonelloven § 40 første ledd
- ▶ Helseregister
  - ▶ register, fortegnelser, mv. der helseopplysninger er lagret systematisk slik at opplysninger om den enkelte kan finnes igjen
- ▶ Ulike formål

Journalssystemet skal sikre:

- ▶ Innsyn
- ▶ Tilgang til og utlevering av opplysninger
- ▶ Grunnlag for meldeplikter og opplysningsplikter
- ▶ Redigering, retting og sletting
- ▶ Mot innsyn fra uvedkommende

Ansvar for og rådighet over journalopplysningene

- ▶ Virksomhetens ansvar
- ▶ Helsepersonells ansvar
- ▶ Pasientens rådighet over opplysninger som er nedtegnet
- ▶ Tilsynsmyndighetene
- ▶ Ansvarliggjøring og sanksjoner

Informasjonsbehandling ved registrering i ulike registre

- ▶ Pasientjournalen
  - ▶ personidentifiserbare opplysninger
- ▶ Helseregistre
  - ▶ Anonyme: pasienten er vernet mot å bli identifisert
  - ▶ Indirekte identifiserbare helseopplysninger:

helseopplysninger der navn, fødselsnummer og andre personentydige kjennetegn er fjernet, men hvor opplysningene likevel kan knyttes til en enkeltperson

Innsyn i journal pbrl § 5-1

- ▶ Pasienten og brukeren har rett til innsyn i journalen sin med bilag og har etter særskilt forespørsel rett til kopi. Pasienten og brukeren har etter forespørsel rett til en enkel og kortfattet forklaring av faguttrykk eller lignende. Rettigheten korresponderer med en tilsvarende plikt for helsepersonell å gi pasienter innsyn, § 41.

Nektelse av innsyn i journal, pbrl. § 5-1, 2. ledd

- ▶ Pasienten og brukeren kan nektes innsyn i opplysninger i journalen dersom dette er påtrengende nødvendig for å hindre fare for liv eller alvorlig helseskade for pasienten eller brukeren selv, eller innsyn er klart utilrådelig av hensyn til personer som står vedkommende nær.

Informasjonsbehandling

- ▶ All behandling av helseopplysninger må vurderes i lys av taushetsplikten
- ▶ Det er *opplysningenes art* og ikke systemet de er lagret i eller måten de er oppbevart på som bestemmer tilgangen til og videre bruk av opplysningene. Helseopplysninger er pr. definisjon sensitive og skal behandles innen rammen av taushetsplikt

Oppsummering

- ▶ Hovedregelen både for **behandling av pasienter** og **behandling av pasientopplysninger** er frivillighet og samtykke
- ▶ Det må foreligge hjemmel for at man kan sette pasientens eget ønske til side
- ▶ Tvang ved ytelse av helsehjelp må ha lovhjemmel. Det samme må kommunikasjon av taushetsbelagte opplysninger
- ▶ Melde- og opplysningsplikt er unntak fra taushetsplikten, og setter hensynet til andre interesser først
- ▶ Det er altså kun i lovbestemte tilfeller opplysninger kan gis uten hinder av taushetsplikt

Oppsummering

- ▶ Samtykke - ivaretagelse av pasientens autonomi
- ▶ Frivillighet, tillit og selvbestemmelse er tre sider av samme sak